

Dopper Journaal
2014

25 jaar Stichting Cornelis Dopper

Het begon in 1989. Ida Datema, destijds directeur van het Streekhistorisch Centrum, richtte een tentoonstelling in om te gedenken dat 50 jaar geleden de in Stadskanaal geboren dirigent en componist Cornelis Dopper was overleden (1939). Op haar initiatief werd een Doppercomité gevormd waarin, behalve zijzelf, onder meer Bé Lamberts, directeur van Theater Geert Teis, Joop Stam, directeur van de Muziekschool 'Zuid-Groningen' en Piet Hogen Esch, kenner van de plaatselijke cultuur, zitting hadden. Naast de expositie werden er lezingen gehouden en kamermuziek van Dopper uitgevoerd door leden van het Noord Nederlands Orkest (NNO). De reacties op deze Dopperactiviteiten waren, niet alleen regionaal maar ook landelijk, dermate positief dat in 1991 werd besloten tot het oprichten van een stichting, de Stichting Cornelis Dopper, gevestigd te Stadskanaal. In de stichtingsakte wordt de doelstelling als volgt omschreven:

De Stichting Cornelis Dopper stelt zich ten doel de belangstelling voor het leven en werk van Cornelis Dopper te bevorderen door het verzamelen van al zijn composities en geschriften, het verrichten van onderzoek naar zijn werk, het uitgeven van zijn composities en het uitvoeren daarvan te stimuleren.

Nu, na vijftientig jaar, wordt het tijd de balans op te maken. Waarin hebben de inspanningen van het bestuur geresulteerd? Allereerst werd historisch onderzoek verricht in o.a. het Nederlands Muziek Instituut te Den Haag, het Amsterdams Stadsarchief, het Conservatorium te Leipzig, archieven en bibliotheken van de steden waar werk van Dopper is uitgevoerd (Weimar, Hamburg, Berlijn, Milaan, Amerika enz. enz.). De verkregen informatie werd verwerkt in drie boeken, die in de catalogi van Nederlandse bibliotheken zijn opgenomen: *Cornelis Dopper, Lijst van composities en geannoteerde bibliografie* (1993)

en de muzikwetenschappelijke uitgave *Schitteren op de tweede rang; leven en werk van Cornelis Dopper* (2002). Een populaire versie hiervan, verlucht met veel foto's, verscheen in 2009 ter gelegenheid van het Dopper Festival 2009/2010. Tijdens dit festival werden de complete kamermuziekwerken, liederen, koorwerken en het *Requiem* uitgevoerd.

De muziek, die tot dan toe alleen in handschrift bestond, werd door de Stichting uitgegeven en daardoor toegankelijk gemaakt voor een groot publiek. Zo zijn er in de loop der jaren, dankzij de steun van donateurs en sponsors, waaronder de Rabobank Zuid en Oost Groningen, vijftien composities, o.a. twee symfonieën en het *Requiem*, in druk verschenen met als resultaat dat de werken van Dopper weer regelmatig worden uitgevoerd. In dit verband is het van buitengewoon belang dat de Stichting het uitgeven en exploiteren van Doppers composities contractueel heeft overgedragen aan het *Documentatiecentrum voor Nederlandse Muziek* (Donemus). Doneemus beschikt over een wereldwijd netwerk, waardoor Doppers werken ook internationaal onder de aandacht worden gebracht.

Het archief is sterk in omvang toegenomen en wordt momenteel geïnventariseerd en geregistreerd, waardoor het toegankelijker wordt voor onderzoekers en belangstellenden.

Vijftientig jaar geleden was er - behalve 78-toerenplaten (1940!) met de *Ciaconna gotica*, uitgevoerd door het Concertgebouw-orkest onder leiding van Willem Mengelberg - niets van Dopper op cd verkrijgbaar. Met medewerking van de Stichting verschenen er drie cd's met werken van Dopper.

In 2009, zeventig jaar na de dood van Cornelis Dopper, besloot de gemeente Stadskanaal, mede op initiatief van de Stichting Cornelis Dopper, haar beroemde plaatsgenoot te eren met een standbeeld.

Het Algemeen Nederlands Verbond kende de Stichting in 2009 de 'Visser-Neerlandiaprijs' toe als beloning voor de inzet om de werken van de componist Cornelis Dopper uit te geven en voor de organisatie van het Dopper Festival.

Over Doppers 'Schotse' symfonie

Jenny Nettles reel

I

Doppers *Tweede symfonie* in b-kl.t. (1904)¹ wordt ook wel de 'Schotse' symfonie genoemd. Dit naar aanleiding van het tweede deel, een *Allegro vivace*, waarin een Schotse reel² voorkomt, getiteld *Jenny Nettles*³.

Jenny Nettles. 53

52 O Saw ye Jen-ny Nettles; Jenny Nettles, Jenny Nettles!

Lively

Saw ye Jen-ny Net-tles, Coming frae-the market; Wi'

Bag and baggage on her back, Her fee and bountith in her lap, wi'

Bag and baggage on her back, And a babie in heroxter.

Jenny Nettles (naar Robert Burns, 1787)

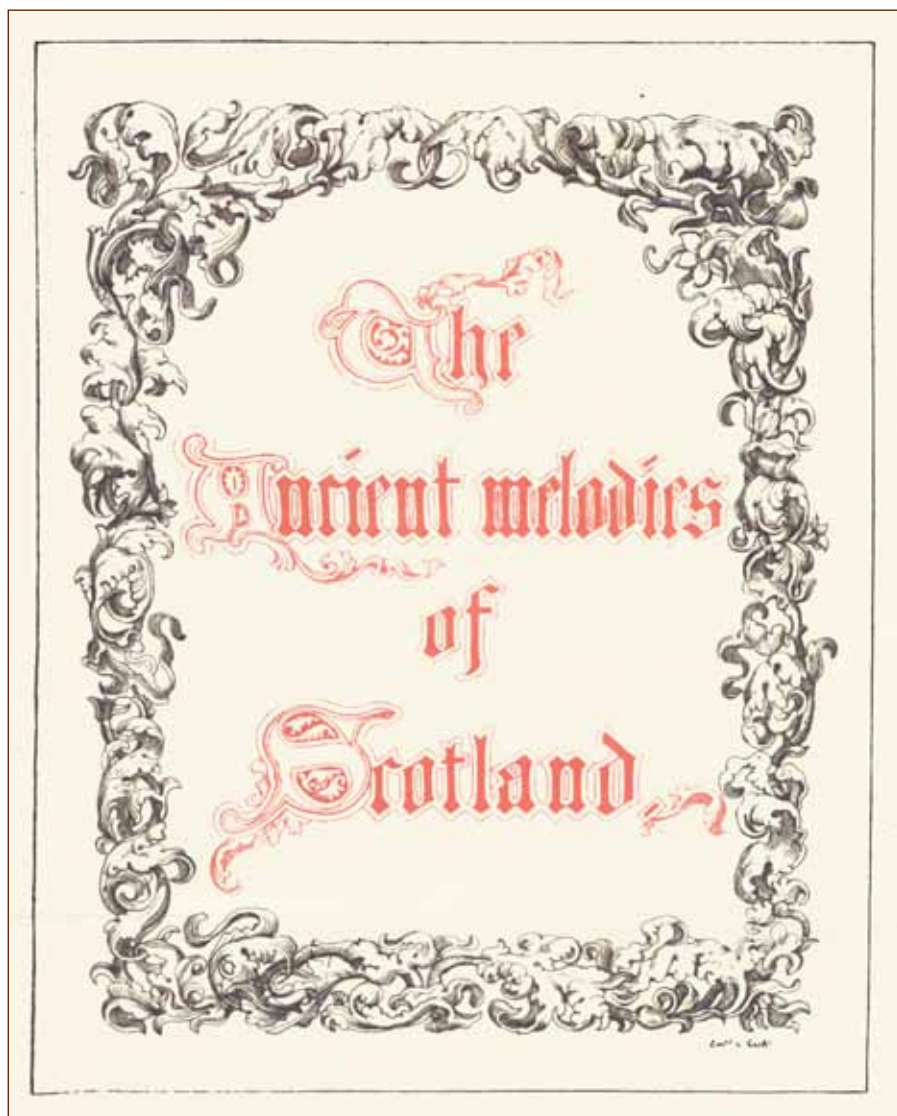
¹ CD CHAN 9884 – het Residentie Orchestra The Hague o.l.v. Matthias Bamert, 2001. Deze cd bevat ook *Pàân I en II*.

² Schotse dans

³ De melodie is gecomponeerd door Allan Ramsay (1686-1758), verscheen voor het eerst in Bremners *A Collection of Scot Reels and Country Dances* (1760). Opgenomen (Vol.1, no.52) in de collectie van James Johnson en Robert Burns, *The Scots Musical Museum* (1787).

I met ayont the kairny,
 Jenny Nettles, Jenny Nettles,
 Singing till her bairny,
 Robin Rattles bastard;
 To flee the dool upo' the stool,
 And ilka ane that mocks her,
 She round about seeks Robin out,
 To stap it in his oxters.

Fy, fy! Robin Rattle,
 Robin Rattle, Robin Rattle,
 Fy, fy! Robin Rattle,
 Use Jenny Nettles kindly;
 Score out the blame, and shun the shame,
 And without mair debate o't,
 Tak hame your wean, make Jenny fain
 The leel and leesome gate o't.

Voorblad *The Ancient melodies of Scotland* (1838)

Jenny Nettles bij Doppler

Jenny Nettles, geboren en getogen in Falkland, Fife in Schotland aan het begin van de 18e eeuw, was een beeldschoon meisje. Robin Rattle (een fictieve naam), een militair, gelegerd in het kasteel Falkland Palace, maakte haar het hof en zij beantwoordde zijn avances. Maar toen bleek dat zij zwanger was, verdween hij plotseling en er werd nooit meer iets van hem vernomen. Jenny bleef alleen achter met het kind, dat

hij bij haar had verwekt. In die tijd werd een moeder met een onwettig kind door de plaatselijke bevolking niet geaccepteerd en Jenny werd verstoten uit de samenleving. Dat leidde tot een drama – een drama, dat plaatsvond langs de weg naar Strathmiglo, ongeveer 1,5 km buiten Falkland. Daar werd ze gevonden door twee boeren. Die avond was het volle maan. De boeren woonden in de buurt van Strathmiglo en waren op

117

275 280

weg naar huis. Ze kwamen van de markt en hadden goed geld verdiend. Ze hadden stevig gedronken en waren flink beneveld. Onderweg ontmoetten ze een oude bekende en bleven wat praten onder een boom, dé boom, waaraan Jenny Nettles zich had verhangen. De tak waaraan ze hing, was door het gewicht van het lichaam zo ver naar beneden gebogen, dat het leek alsof ze op

de grond zat. Toen een van de mannen haar zag, gaf hij haar een por in de ribben en zei: 'Opstaan, Jenny Nettles.' Toen viel ze op zo'n afzichtelijke manier achterover, dat de mannen van schrik niet wisten hoe snel ze zich uit de voeten moesten maken. Of, zoals in de kroniek staat: 'Van angst sprongen ze in bed tussen hun vrouwen en de muur.' De volgende dag werd het lichaam van Jenny

118

185

pian.

weggedragen in dezelfde houding als ze was gevonden en ongeveer drie km daarvandaan begraven. Haar resten zijn sindsdien opgegraven en hoewel het lichaam vergaan was, zijn er nog een halsketting met 26 kralen, twee gouden oorbellen van zo'n vier cm in doorsnee van Franse makelij en een paar munten in het graf gevonden. De oorbellen waren waarschijnlijk een cadeautje van de trouweloze Robin Rattles vóór hij de benen

nam. Nadat hij Jenny zwanger gemaakt had is hij gedeserteerd en er is nooit meer iets van hem vernomen. William Dauneij meldt in zijn *Ancient Scottish Melodies* (1838) dat de oorbellen en een van de kralen in het bezit waren van een meneer Fraser, Lapidary, South St. Andrew Street, Edinburgh, die er een museum met curieuze antiquiteiten op nahield. Een andere bron vermeldt dat het drama plaatsvond kort na de slag van Sheriffmuir

119

290 295

pizz arco pizz

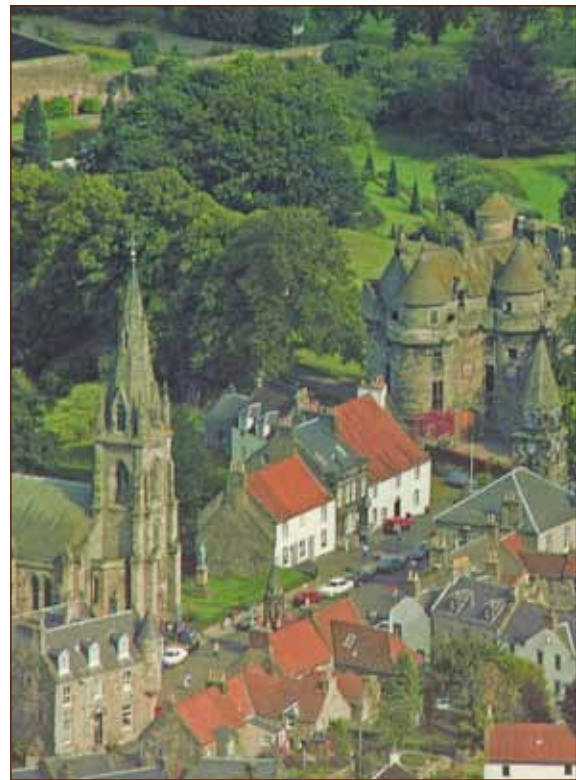

Falkland kasteel , Poort

in 1715. Legeraanvoerder Rob Roy MacGregor had bezit genomen van Falkland Palace. Een van zijn volgelingen ('Robin Rattles') verleidde de beeldschone Jenny Nettles. Hij deserteerde uit het leger en liet haar achter met een onwettig kind. In die tijd werd zo'n alleenstaande moeder uit de gemeenschap gestoten. Die vernedering kon zijn niet aan. Daarom pleegde zij zelfmoord. Dat had tot gevolg dat zij niet op het kerkhof bij de kerk begraven mocht worden. Dus werd haar lichaam met paard en wagen naar een afgelegen plek in het woud gebracht om aldaar zonder verder ceremonieel 'ter aarde te worden besteld'. In de volksmond staat deze plek bekend als de *Jenny Nettles Crossroads*.

De plaats waar dit alles zich afspeelde is vrij goed bekend en in juni 2004 kreeg ik de gelegenheid deze ongewijde plek in de bossen van *Lomond Hills* te bezoeken. Om de Crossroads te vinden heb ik op advies van Carole McWilliam⁴ contact gezocht met de zangeres Christine Kydd⁵, die een CD heeft gemaakt met Schotse volksliedjes, waaronder de *Jenny Nettles* reel. Zij verwees mij door naar een kenner van Fife, in het bijzonder van de omgeving van de *Lomond Hills*, de historicus Simon Taylor, een uiterst behulpzame man, die wegens andere verplichtingen zijn vriend Leslie Reid, een beeldend kunstenaar ('Ancient Images'), had gevraagd mij zo dicht mogelijk in de buurt van de plek te brengen. Allereerst wees Leslie mij erop dat het Jenny Nettles-verhaal beschreven staat in een boek van T.G. Snod-

dy, getiteld *Tween Forth and Tay*⁶. Vervolgens gaf hij een zo gedetailleerd mogelijke beschrijving van de plek en hoe om deze te vinden. Op Simons aanwijzingen nam ik in Glasgow de trein naar Edinburgh en van daar de bus naar Falkland. Leslie Reid wachtte mij op. Na een rondje om *Falkland Palace* reden we in NW richting naar Strathmiglo tot aan de 'Pillars of Hercules' langs de A912. Van daaraf loopt in westelijke richting een smalle weg, die later overgaat in een zandpad. Na enkele kilometers bereikten we de bossen van *Lomond Hills*. Daar nam ik afscheid van mijn vriendelijke gastheer. Met de auto konden we niet verder. Lopend en vol goede moed vervolgde ik mijn weg. Ik passeerde *Chancefield Wood*. Links, ter hoogte van het gehucht Kilgour, ligt tegen een heuvelrug een boerderij met aangrenzend *Burial Ground*. Er graasden schapen. Daar wil men graag opgravingen doen, want het oude kerkhof moet er gelegen zijn. De landeigenaar wil daar echter niets van weten. Het kleine kerkje staat er nog. Ik liet Kilgour voor wat het is en sloeg bij Western Kilgour linksaf een pad in, richting Barrington Muir Plantation. Na enige tijd bereikte ik een kruispunt van bospaden. Daar moesten de *Crossroads* geweest zijn, de plek waar men Jenny Nettles had begraven.

Falkland Palace, kasteel luchtfoto

⁴ Scottish Music Information Centre

⁵ Dark Pearls – Christine Kydd, CD Cul 115D

⁶ T.G. Snoddy, *Tween Forth and Fay*, Kirkcaldy 1966, herdruk 1969

Falkland kasteel 1693

II

Het bezoek aan de *Jenny Nettles Crossroads* heeft mij in mijn vermoeden gesterkt dat de geruchten over wat Dopper op z'n achttiende jaar overkwam wel eens op waarheid zouden kunnen berusten en dat hij de 'domme dingen' waarover hij in z'n brieven aan zijn vriendin Sophie schreef, in zijn *Tweede symfonie* uit de doeken heeft gedaan. In bijna al zijn werken spelen Doppers persoonlijke levensomstandigheden, gebeurtenissen in zijn leven en de gemoedstoestand waarin hij op een bepaald moment verkeerde een belangrijke rol. Zijn muziek bevat naast veel programmatische elementen dikwijls een zekere symboliek – een symboliek, die verwijst naar situaties die hij heeft ervaren of aanschouwd. Neem bijvoorbeeld de zorgvuldig gekozen liederen uit *Valerius' Gedenckclanck* (niet van enig moraliserend karakter ontbloot) in de tijdens de Eerste Wereldoorlog gecomponeerde 'Zuiderzee'

symfonie (O Nederland, let op U saeck!), of de in een overwinningsroes marcherende soldaten in de *Finale* (bij Dopper zal het goede immer zegevieren!). Of neem de 'Amsterdamse kermis', resp. 'Koninginnedag in Amsterdam' in de *Zesde* of de 'Boerenbruiloft' in de *Zevende*, of de tragiek van de *Ciaccona gotica*, die we kunnen beschouwen als Doppers autobiografie. Zo ook vertelt de *Tweede symfonie*, in het bijzonder de *Jenny Nettles*-reel in het tweede deel, iets over een ernstige crisis in Doppers leven.

Aan het eind van de 19e eeuw raakte Dopper bevriend met de Groningse Sophie Zimmermann, het jongere zusje van de violist Louis Zimmermann (van 1899 tot 1904 en van 1911 tot 1940 concertmeester van het Concertgebouworkest).

De liefde was wederkerig. Er kwam echter al gauw een eind aan de relatie door kwaadsprekerij en verdachtmakingen van Sophie's moeder, die een arme behoeftige musicus geen geschikte partij vond voor haar dan achttienjarige dochter.

Jenny Nettles Crossroads in Falkland

In de periode 1898-1900 hebben de twee geliefden een uitvoerige (geheime) correspondentie gevoerd. Daarvan zijn de brieven van Dopper aan Sophie bewaard gebleven, met het gelukkige gevolg dat niet alleen dit tragische verhaal naverteld kan worden, maar ook dat we ons een zeer betrouwbaar beeld kunnen vormen van Doppers persoonlijkheid en zijn levensomstandigheden in de periode toen hij tegen de dertig jaar oud was.

Wat werd er dan van Dopper verteld, waardoor zijn verhouding met Sophie tot een einde kwam? Door de familie Zimmermann werd gesuggereerd dat hij een onwettig kind had. En niet alleen door de familie Zimmermann, een paar jaar later gaven ook de buurmeisjes van Lucas Dopper (Cornelis Doppers vader, eigenaar van logement Dopper, later 'Hotel Dopper' te Stadskanaal), deze geruchten gestalte. De buurmeisjes, Klasina en Fennechien Boswijk, die, getuige een bewaard gebleven poëzie-album, goed bevriend waren met Dopper zusjes Gezina en Grietje – en het dus konden weten – vertelden, geheel onkundig van Doppers relatie en de correspondentie met Sophie, dat er sprake was geweest van 'een schandaal'. Op de bruiloft van Fennechien Boswijk en Hendrikus Beuling in 1902 – waar de Groninger dichter/schrijver G.W. Spitzten, alias Geert

Teis, ceremoniemeester was – bevond zich onder de gasten ook Cornelis Dopper. Bij die gelegenheid deed het verhaal de ronde dat Kees Dopper destijds 'met schande overladen' uit Stadskanaal was weggegaan. Dopper was van dat geroddel dusdanig ontsteld, dat hij nadien nooit meer in Stadskanaal is geweest, noch enig contact heeft gehad met zijn naaste familie aldaar. Waar rook is, is vuur en het is niet de enige aanwijzing voor het bestaan van een onwettig kind van Cornelis Dopper.

Cornelis Doppers dertien jaar oudere broer Christoffel was getrouwd met een Elizabeth Jager, dochter van schoolmeester K. Jager. Elizabeth overleed op 43-jarige leeftijd op 12 januari 1890. Christoffer hertrouwde nog geen tien maanden later met zijn achternicht Elizabetha Jacoba Dopper, dochter van zijn oudoom Hendrik en Jacobje Vos. Deze Elizabetha werkte als dienstbode in het logement Dopper. Toen ze met Christoffer trouwde, had ze twee onwettige kinderen: een dochter Jacobje en een zoon Hendrik (geboren te Farmsum op 20 maart 1889). Over de vader(s) van beide kinderen is niets bekend. Elizabetha heeft de periode van haar zwangerschap en de geboorte van Hendrik bij haar moeder in Farmsum (een gehucht bij Delfzijl) doorgebracht. Dat zou erop kunnen wijzen, dat de geboorte 'in

het geheim' plaatsvond om de 'schande' te vermijden. Na de geboorte van Hendrik ging ze zonder baby terug naar Stadskanaal. Ze heeft nooit meer iets met haar zoontje te maken willen hebben. Hoewel de gegevens vaag zijn, wordt verondersteld dat deze Hendrik een zoon is van Cornelis Dopper. Er zijn heden ten dage Doppers, die denken nakomelingen van de zoon van Dopper te zijn, een veronderstelling die geheel niet onaannemelijk is. Zij beweren dat Hendrik door pleegouders is opgevoed en nooit in Stadskanaal is geweest. Vanaf 31 mei 1913 staat hij ingeschreven in het bevolkingsregister van Rotterdam, de stad waar hij tot z'n dood woonde. Van een 'suikeroom' (Dopper?), waarvan de naam niet mocht worden genoemd, ontving hij regelmatig geldbedragen. Zo nu en dan kreeg hij Ansichtkaarten uit het buitenland (deze werden vernietigd).

Hendrik zou omstreeks juli 1888 verwekt moeten zijn. Nog geen jaar eerder was Doppers moeder Grietje overleden. Dopper hield oneindig veel van zijn 'Moeke' en heeft het verlies nooit kunnen verwerken. Na haar dood voelde hij zich stuurloos en diep ongelukkig. Dat hij troost zocht en vond bij de 32-jarige Elizabetha is niet onwaarschijnlijk. Begin oktober 1888 vertrok de achttienjarige Dopper naar het conservatorium in Leipzig. Daar bevond hij zich ook tijdens de geboorte van Hendrik, in maart 1889. Een jaar later, toen de ergste roddels voorbij waren, keerde hij terug naar Nederland, waar hij zich vestigde in Hoogezand-Sappemeer. Niet in Stadskanaal! Toeval? Nee, het verklaart veel van de raadselachtige uitspraken in zijn brieven aan Sophie: 'Veel ellende heb ik helaas aan mijzelf te wijten...' en 'Met een zekere schrik denk ik steeds aan een tijdstip in mijn leven dat menige parallel met het tegenwoordige vertoont! Toen had ik het gevoel dat ik een onnut mens was, die overall

De weg naar Strathmiglo

verdriet bracht, waar hij zich ook vertoonde (...) toen onverstand en onmacht (...) De jongeman deed domme dingen...!' Kort na die tijd is de *Tweede symfonie ontstaan*⁶.

Tenslotte rest nog de vraag waar Dopper de melodie van *Jenny Nettles* vandaan had. Zijn relatie met Schotland was beperkt. Het is niet bekend of hij er ooit is geweest. De *Ciaconna gotica* is weliswaar onder leiding van Doppers leerling Albert van Raalte in Glasgow uitgevoerd, maar dit werk heeft hij pas jaren later, in 1920, gecomponeerd. Meer waarschijnlijk is dat hij, in navolging van Max Bruch (1838-1920) – die overigens ook in Leipzig heeft gestudeerd – gebruik heeft gemaakt van de *Scots Musical Museum*⁷. Bruch raadpleegde dit werk echter in München, op advies van V. Lachner.

Joop Stam

⁶ Voltooid in 1904. De *Tweede symfonie* is een orkestratie van de *Sonate voor viool en piano*, aanvankelijk opgedragen aan zijn vriend Louis Zimmermann, een opdracht die Dopper later introk.

⁷ Samengesteld door James Johnson (Edinburgh, 1787-1789), een verzameling van 600 Schotse volksliederen. Bruch heeft uit deze verzameling geput voor zijn *Schotse volksliederen* en zijn *Schotse Fantasie*. In hoeverre de muziek van Bruch invloed op Dopper heeft gehad, is niet duidelijk, al zijn er wel overeenkomsten. Bruch componeerde bijvoorbeeld muziek bij de *Frithjof-saga* en maakte, evenals Dopper, meermalen gebruik van de nalatenschap der Oudheid. Door het *Scottish Music Information Centre* wordt o.m. verwezen naar Ryan's *Mammoth Collection* (1883).

De Dopper/Mengelberg versie van Mahlers Tiende symfonie

Purgatorio en Adagio

In oktober 1923 ontvangt Willem Mengelberg een brief van Alma Mahler, waarin ze schrijft dat ze schetsen van een Tiende symfonie van Mahler in haar bezit heeft. Twee delen daarvan zijn zover voltooid, dat ze 'absoluut uitvoerbaar' zijn. Ze heeft haar schoonzoon Ernst Krenek bereid gevonden deze twee delen – een *Adagio* en een *Scherzo* (Purgatorio) – te redigeren en voor uitvoering gereed te maken. Enkele maanden later (tussen eind februari en begin juli 1924) vergelijkt Alban Berg de partituur van Krenek nog eens grondig met het oorspronkelijke manuscript van het *Adagio*, waarvan Mahler zelf reeds een partituurontwerp had gemaakt, met hier en daar aanwijzingen voor tempo en dynamiek. Hetzelfde doet hij met het *Purgatorio*, dat door Mahler slechts gedeeltelijk in partiel is genoteerd, met enkele aanwijzingen voor de instrumentatie.

Uit de briefwisseling van Alma Mahler met Mengelberg blijkt dat Mengelberg de voorkeur krijgt om de stukken in Amsterdam ten doop te houden, eventueel gelijktijdig met Schalk in Wenen. Toch vindt de eerste uitvoering op 12 oktober 1924 te Wenen plaats in de Staatsopera onder leiding van Franz Schalk met de Wiener Philharmoniker.

Schalk neemt de versie van Krenek/Berg niet zonder meer over. Hij acht het noodzakelijk om op talloze plaatsen de orkestratie aan te passen, door stemmen te verdubbelen, door een tuba aan de trombones toe te voegen, door akkoorden in te vullen, enz. Ook voegt hij dynamische tekens en tempoaanduidingen toe.

Kort ná 25 oktober 1924 ontvangt Mengelberg van Alma Mahler een handgeschreven partituur, die volgens haar de partituur is, waaruit Schalk heeft gedirigeerd. Deze partituur kan niet dezelfde zijn als de door Mengelberg gebruikte en betekende partituur, die zich thans in het Nederlands Muziek Instituut te Den Haag bevindt. Laatstgenoemde is (met inkt) geschreven op Frans 24-balks 'Madeleine' muziekpapier van de firma Durand. Onder meer de schrijfwijze van de letters, de spelling van woorden en dergelijke wijst erop, dat zij in Nederland is vervaardigd.

In de correspondentie tussen Alma Mahler en Mengelberg is echter spraakverwarring ontstaan door het gebruik van de woorden 'Parti-

tur', 'Material' en 'Stimmen'. Op 25 oktober 1924 stuurt Alma Mahler de partituur aan Mengelberg: 'Ich sende Dir heute die Partitur der beiden Sätze – bevor ich Dir noch die Stimmen schicken kann' Let wel: de orkestpartijen (de 'Stimmen') volgen dus later. Tegen 10 november vraagt ze hem of hij alles ontvangen heeft, dus ook de orkestpartijen.

Op 17 december 1924 (de eerste uitvoering onder Mengelberg had op 27 november plaatsgevonden) stuurt ze een brief, waarin ze Mengelberg dringend verzoekt 'das Material so schnell als möglich' terug te sturen, 'da ich danach ein andres (!) herstellen lassen muss...' Ein andres!' Het is duidelijk, dat ze met 'Material' de partituur bedoelt, niet de 'Stimmen'. In dezelfde brief staat, dat als hij (Mengelberg) 'das Material' voor uitvoeringen in Amerika nodig heeft, ze hem 'das von Dir bezeichnete Material sofort, nachdem es abgeschrieben ist' weer zal toezenden. En in een brief van 10 (?) mei 1925 schrijft ze: 'Ik zou je nog willen vragen, of je 'das Material' weer wilt hebben... Ich hab' jetzt zwei(!)'. Ook deze omschrijving wijst erop dat Alma Mahler met 'Material' alleen de 'partituur' bedoelt. Zeker is, dat Mengelberg de partituur aan haar heeft teruggestuurd, want ze bevestigt de ontvangst op 4 januari 1925 en zegt toe dat ze hem, indien nodig, zijn 'Material' per omgaande zal sturen.

Merkwaardig is nu, dat de door Mengelberg teruggezonden partituur geen retouches bevat. Op 10 (?) mei 1925 schrijft Alma Mengelberg het volgende:

'Gerne hätte ich auch gewusst, ob Du in den 2 Sätzen Retouchen angebracht hast – und welche – weil ich keine eingezeichnet fand. **Und die, die Du gemacht hast, sollen bestehen bleiben!**

'Weil ich keine eingezeichnet fand!...'

Waar is dan Mengelbergs geretoucheerde partituur gebleven? Het ligt voor de hand, dat Mengelberg die zelf heeft gehouden. Hij heeft in samenwerking met Dopper de beide delen bewerkt, betekend en van dynamische tekens en tempoaanduidingen voorzien en was absoluut niet van plan deze ten gunste van anderen uit handen te geven. En niet ten onrechte, want

op 27 juli 1925 laat Alma hem weten: 'De twee delen van de Tiende heb ik aan de uitgever Universal-Edition overhandigd.'

De veronderstelling lijkt daarom gerechtvaardigd, dat Mengelberg onmiddellijk na ontvangst van Alma Mahlers partituur met spoed een kopie voor eigen gebruik heeft laten maken. Dat verklaart, waarom de partituur in bezit van

het NMI in Nederland is vervaardigd. Het is een in opdracht van Mengelberg gemaakt afschrift van Alma Mahlers partituur, waarin alle retouches zijn aangebracht. Overigens blijkt uit het handschrift dat deze partituur niet door Dopfer is vervaardigd. De partituur van Alma stuurt Mengelberg ongebruikt, dus zonder retouches, aan haar retour.

The image shows a handwritten musical score for the 10th Symphony, measures 16 through 59. The score is written on multiple staves, including parts for Flute (Fl.), Clarinet (Cl.), Bassoon (Fag.), Violin (Vcl.), Viola (Vcl.), Cello (Vcl.), and Double Bass (Vcl.). The notation is dense and includes various musical symbols such as notes, rests, dynamics (e.g., *f*, *pp*, *mf*, *ppp*), and articulation marks. A section starting at measure 59 is marked '59 *trous flouissants*'. The handwriting is in ink on aged paper, and the score is presented as a facsimile reproduction.

Er kan geen twijfel over bestaan dat de door Mengelberg en Dopfer gebruikte orkestpartijen (aanwezig in de bibliotheek van het Concertgebouw aan de Van Baerlestraat) het oorspronkelijke materiaal is dat Schalk voor de uitvoering in Wenen gebruikte. Veel orkestmusici maken er een gewoonte van persoonlijke aantekeningen in hun partij te maken, soms bestemd voor collega's in andere orkesten, die dikwijls hetzelfde huurmateriaal gebruiken. Soms worden snedige opmerkingen gemaakt, soms groeten uitgewisseld, maar regelmatig vindt men er ook verwijzingen naar uitvoeringsdata en plaatsen, of worden dirigenten genoemd onder wiens leiding de uitvoering plaatsvond, al of niet met het nodige commentaar. Zo'n aantekening vinden we op de laatste bladzijde van de partij van de eerste hoorn van het Purgatorio. Met potlood staat er letterlijk geschreven: 'Uraufführung am 12. Okt. 1924 in der Wiener Staatsoper unter Leitung Dir(ektor) Schalk.' Getekend: H. Kinca. Dat betekent dat Mengelberg het geretoucheerde orkestmateriaal helemaal niet heeft teruggestuurd, integendeel, hij heeft het als zijn eigendom beschouwd en voor de zekerheid alle orkestpartijen voorzien van het stempel 'WILLEM MENGELBERG'.

Met andere woorden: **hij retourneerde nóch de gekopieerde partituur met de retouches, nóch het oorspronkelijke, geretoucheerde orkestmateriaal.**

Mengelberg had van Alma 'de vrije hand' gekregen. Op 16 Oktober 1924 schrijft zij hem:

'Ik geloof niet dat er hoegenaamd retouches nodig zijn, maar ik zal je beslist niets in de weg leggen als je versterkingen, verdubbelingen enz. in jouw uitvoering opneemt.'

En op 25 oktober:

'Ich bitte Dich, nach Deiner Auffassung ruhig Verdopplungen, Verstärkungen, Bässe (...) aufzuführen und in meine Partitur einzutragen.'

In een brief met het poststempel van 10 november gaat ze nog verder:

'Falls Du kleine Änderungen machst (...) dann bitte ich mir diese Verstärkungen – oder Verdopplungen – der Bässe oder eventueller Mittelstimmen – in meine Partitur einzutragen. **Das, was Du machst wird eben Befehl und Tradition für alle andern Dirigenten der Welt sein. Nur Du hast das Recht dazu.**'

In samenwerking met Dopfer pakt Mengelberg de partituur inderdaad grondiger aan dan zijn voorgangers. In de eerste plaats breiden ze het orkestapparaat aanzienlijk uit: met Engelse hoorn, basklarinet, contrafagot, bastuba en vooral pauken en slagwerk (triangel, bekkens, grote trom, tamtam). Daarnaast brengen ze dynamische tekens, tempoaanduidingen, zelfs metronoomcijfers aan, en voegen, behalve

Handwritten musical score for the first horn part of the Purgatorio, measures 59-60. The score includes notes, rests, and dynamic markings. Below the music, there is a handwritten note in German: "Uraufführung am 12. Okt. 1924 in der Wiener Staatsoper unter Leitung Dir. Schalk." signed "H. Kinca".

uitdrukkingen ten behoeve van de vertolking als 'dolce', cantabile', 'vibrato', 'espressivo', 'sonore', 'grazioso', 'fliessend', 'zingen', 'breed' e.d., ook uitdrukkingen als 'droomstemming', 'gillend', 'wild', 'heftig' toe. Tenslotte verlengen ze het Adagio met één maat en het Purgatorio met twee maten, terwille van het effect van het decrescendo naar ppp.

Het is duidelijk dat de versie van Mengelberg/Dopper vanuit de orkestpraktijk is gegroeid. Hun mening is, dat aangezien de orkestklank niet door Mahler in de praktijk is getoetst en eventueel gecorrigeerd of veranderd, tenminste de instrumentatie niet voltooid is, en dat Mengelberg, als de meest gezaghebbende autoriteit en trouwste vriend van Mahler, bovendien met volledige goedkeuring van Alma, het best in staat is om, vanzelfsprekend geheel in de geest van Mahler, retouches aan te brengen.

Beperken we ons tot de veertig pagina's tellende partituur van het Adagio, dan zien we dat deze met potlood bijgeschreven aanwijzingen bevat met notenvoorbeelden (eveneens met potlood) voor de aanvullende orkestratie. Daarnaast opmerkingen als 'bassen ontbreken in de stemmen', 'foute noten', 'invullen', 'de basklarinet ook bij de bassen voegen', 'trombones verdubbelen met fagotten 1 en 2 en contrafagot', 'invullen gebonden hout', 'met bazuinen en basklarinet', 'ontbrekende stemmen invullen in de bassen', 'basklarinet toevoegen aan hoorns', 'pauken invullen', 'hoorns sfz verdubbelen', 'harp toevoegen aan celli'. Die aantekeningen worden verder uitgewerkt door Dopper. Hij is degene die ook de orkestpartijen moet uitschrijven, veranderen en corrigeren. Dopper doet dat tijdens en na de repetities. Ook moet hij het klinkend resultaat becommentariëren.

Op die manier levert Dopper een aanzienlijke bijdrage. Rudolf Mengelbergs programmatoelichting onderstreept het grote aandeel van Dopper:

'Alle aanvullingen, alle retouches en voordrachtstekens, die nog waren aan te brengen, zijn uitsluitend van technische aard en hebben slechts het ene doel: de in de partituur vastgelegde ideeën van de componist technisch te verduidelijken.

Hier heeft zich Cornelis Dopper, als eminent orkestvirtuoos en nauwkeurig kenner van Mahler, in samenwerking met Willem Mengelberg, grote verdiensten verworven.'

Niet voor niets schenkt Mengelberg Dopper op de dag van de eerste uitvoering in Amsterdam (na het abonnementsconcert van 27 november

1924), een exemplaar van het in 1924 in opdracht van Alma Mahler door Paul Zsolnay uitgegeven onvoltooide manuscript (Zehnte Symphonie, Fascimile-Ausgabe nach der Handschrift), waarvan slechts duizend exemplaren zijn gedrukt. De aan de binnenzijde van de omslag geschreven opdracht luidt:

'Aan mijn besten vriend en collega, Cornelis Dopper, ter herinnering aan ons samenwerken bij de repetities van dit prachtige werk'

Alles wijst erop, ook de handschriften van zowel Mengelberg als Dopper, dat de retouches: tempoaanduidingen en veranderingen in de instrumentatie, wegens tijdsdruk, hoofdzakelijk tijdens de repetities zijn aangebracht, daarna snel door Dopper (meestal met potlood) ter plaatse zijn uitgeschreven en aan de oorspronkelijke partijen zijn toegevoegd. Aan het 'schrijf-, knip- en plakwerk', zoals Johan Giskes het noemt, is de haast waarin gewerkt moest worden goed te zien.

Een maand na ontvangst van Alma Mahlers partituur voert Mengelberg tijdens het abonnementsconcert van donderdag 27 november 1924 te Amsterdam met het Concertgebouw-orkest twee delen uit van Mahlers onvoltooide Tiende symfonie, het Purgatorio en het Adagio, in die (door Mengelberg gekozen) volgorde. In Amsterdam worden de stukken herhaald op 30 november, waarna meerdere uitvoeringen volgen: op 1 december in Arnhem, op 6 december in Den Haag en op 22 december in Rotterdam.

Conclusie: naast de versies van Krenek/Berg, Schalk en Zemlinsky en de meer recente versies van Cooke, Carpenter, Mazzetti en anderen, bestaat er wel degelijk een Dopper/Mengelberg-versie, vervaardigd in oktober/november 1924.

Het wordt dan ook de hoogste tijd dat dit materiaal gereconstrueerd wordt en voor uitvoering gereed gemaakt. Een nieuwe, grote uitdaging voor de Stichting Cornelis Dopper!

Joop Stam

Twee uitvoeringen van de Eerste en Zesde symfonie van Cornelis Dopper ter gelegenheid van *250 jaar Stadskanaal en 400 jaar Semslinie*

Vreugdedans der goden, tekening Chris Meppelink

In 2015 is het 250 jaar geleden dat de stad Groningen besloot het Stadskanaal, het kanaal van Groningen naar Ter Apel, aan te leggen. In hetzelfde jaar wordt ook herdacht dat 400 jaar gele-

den, in opdracht van Stadhouders Willem Lodewijk, de zogenaamde *Semslinie*, de grens tussen de provincie Groningen en Drenthe, door Johan Sems en Jan de la Haye werd bepaald.

Dat zijn memorabele feiten, want het 34 km lange *Stadskanaal* heeft een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van de Veenkoloniën in de provincies Groningen en Drenthe. Daarom wordt er in 2015 uitgebreid aandacht aan gegeven. Naast vele andere activiteiten, gecoördineerd door de Stichting 250/400, vinden er concerten plaats door het Veenkoloniaal Symfonie Orkest onder leiding van Lubertus Leutscher. Daarbij speelt de in Stadskanaal geboren componist Cornelis Dopper een belangrijke rol. Op zaterdag 26 en zondag 27 september 2015 worden zijn *Eerste symfonie*, de balletsymfonie 'Diana' en *Zesde symfonie*, de 'Amsterdamse' in Theater Geert Teis te Stadskanaal uitgevoerd.

'Diana', naar een verhaal van Heinrich Heine (*Die Göttin Diana*) is typische programma-muziek, waarin Dopper het verhaal bij wijze van spreken 'op de voet' volgt. Tijdens de uitvoering worden er tekeningen geprojecteerd, gemaakt door de kunstenaar Chris Meppelink, die het verloop van de gebeurtenissen prachtig illustreren en verduidelijken. In een vorige aflevering van het *Dopper Journaal* hebben we beide symfonieën uitvoerig toegelicht. De symfonieën waren tot voor kort alleen in manuscript beschikbaar. De Stichting Cornelis Dopper heeft ze speciaal voor deze gelegenheid uitgegeven en het orkestmateriaal aan het VKSO in het kader van deze herdenkingen beschikbaar gesteld.

Donemus

De Stichting Cornelis Dopper heeft in de loop der jaren vijftien werken, waaronder liederen, alle kamermuziek, het Requiem en twee symfonieën uitgegeven. Deze uitgaven waren tot op heden bij de Stichting te koop. Dat is niet langer mogelijk, omdat de uitgaven en exploitatie zijn overgedragen aan Donemus, het Documentatiecentrum voor Nederlandse Muziek. Donemus, dat alle belangrijke Nederlandse componisten vertegenwoordigd, beschikt over een wereldwijd netwerk, hetgeen niet alleen zal bijdragen tot meer aandacht voor en kennis van de muziek van Cornelis Dopper, maar vooral zal leiden tot meer nationale en internationale uitvoeringen van zijn composities. Daarmee is een enorme stap gezet op weg

naar het doel van onze stichting, n.l. 'de belangstelling voor het leven en werk van de componist Cornelis Dopper te bevorderen'. De Stichting Cornelis Dopper is blij met deze ontwikkeling en ziet uit naar een vruchtbare samenwerking met Donemus. Alle informatie over de uitgegeven werken, het huren of kopen van Doppers muziek, is te krijgen via

Stichting Donemus Beheer

Postbus 3060

2280 GB Rijswijk

The Netherlands

tel: +31 (0)6 4520 5176

e-mail: info@donemus.nl

managing director: Davo van Peursen

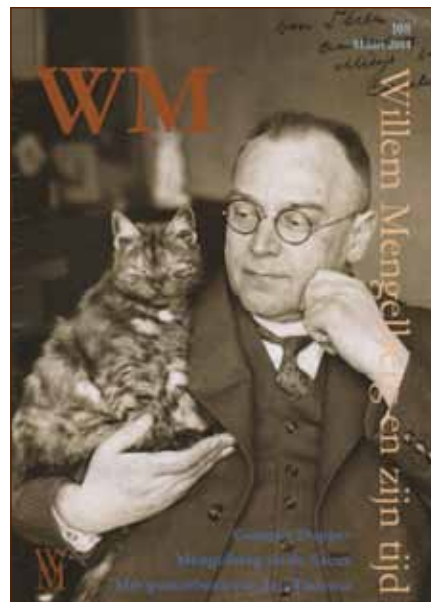
25 jaar Stichting Cornelis Dopper Overzichtstentoonstelling in de openbare bibliotheek

Vanaf half november zal er in de Openbare Bibliotheek te Stadskanaal een kleine tentoonstelling te zien zijn, waarin een overzicht wordt gegeven van wat er door de Stichting Cornelis Dopper in de afgelopen 25 jaar is bereikt. En natuurlijk is er een

voortblik op de Dopperconcerten in september 2015 door het Veenkoloniaal Symfonie Orkest in het kader van het 250-jarig bestaan van het Stadskanaal.

Korte berichten

WM no. 108, maart 2014, het kwartaalblad van de Stichting Willem Mengelberg Society is grotendeels gewijd aan Cornelis Dopper. Het bevat o.m. een uitstekend artikel over de *Ciaconna gotica*, met Doppers persoonlijke aantekeningen in de partituur, waardoor de tragiek van dit werk uit 1920 duidelijk tot uiting komt.

Rectificaties

In het Dopper Journaal 2013 zijn een paar onduidelijkheden geslopen wat betreft de informatie die de heren John Siedenburg en Frans van Lier ons hebben doen toekomen.

1. De aantekening uit het dagboek van Elizabeth van de Velde (pag. 4) is niet zoals vermeld gedateerd 21 nov. (1920], maar is geschreven toen ze al een hoge leeftijd had bereikt, wat overigens ook duidelijk aan het handschrift te zien is.
2. Naar aanleiding van de stamboom van de familie Siedenburg op pag. 8 kan de indruk ontstaan dat Theda en Hester kinderen waren van Hein van Royen (artistiek directeur van het Concertgebouworkest). Dat is niet het geval. Het waren zijn zusters. Hetty en Bob hadden dus drie kinderen. Verder is de naam Van Rooyen verkeerd gespeld. Het is Van Royen met één 'o'. Wij zijn beide heren erkentelijk voor hun commentaar.

Uitvoeringen van composities van Cornelis Dopper

Agenda 2014

zondag 9 maart

Ciaconna gotica in een bewerking voor harmonieorkest door Ton van Grevenbroek Regionaal Concertorkest Wilskracht Icoon, Amersfoort

vrijdag 14 maart

Tweede deel van de 'Zuiderzee'symfonie', de 'Boerenbruiloft'
Radio 4

vrijdag 21 juni

Uitvoering van de *Päään I* door de Kamer Filharmonie der Aa Emmen

zondag 23 juni

Uitvoering van de *Päään I* door de Kamer Filharmonie der Aa Oosterpoort, Groningen

zondag 13 juli

'Vlinderconcert'

Twee liederen van Dopfer, *Het geluk*
en *Oudt liedeken*

zangeres Hannie Slingerland, bege-
leid door een klarinetkwartet

Amersfoort

zaterdag 4 oktober

'Saffraan Symfonie'

Derde deel uit het Strijkkwartet '*Pal-
las Athene*' in een bewerking voor
strijkorkest Veenkoloniaal Symfonie
Orkest o.l.v. Lubertus Leutscher
Nieuw Buinen

zondag 5 oktober

'Saffraan Symfonie'

Derde deel uit het Strijkkwartet
'*Pallas Athene*' in een bewerking voor
strijkorkest Veenkoloniaal Symfonie
Orkest o.l.v. Lubertus Leutscher
Nieuw Buinen

zondag 16 november

'Classical Highlights'

Derde deel uit het Strijkkwartet '*Pal-
las Athene*' in een bewerking voor
strijkorkest Veenkoloniaal Symfonie
Orkest o.l.v. Lubertus Leutscher
Emmen

Aanvang 16.00 uur (zie website
www.VKSO.nl)

2015

zondag 19 april

Derde deel uit het Strijkkwartet
'*Pallas Athene*' in een bewerking
voor strijkorkest
Veenkoloniaal Symfonie Orkest o.l.v.
Lubertus Leutscher
Zesde symfonie ('Amsterdamse')
Grote kerk, Wildervank
Aanvang 14.30 uur (zie website
www.VKSO.nl)

zaterdag 26 september

'250\400'

Eerste symfonie ('Diana') en *Zesde
symfonie ('Amsterdamse')*
Veenkoloniaal Symfonie Orkest o.l.v.

Lubertus Leutscher

Theater Geert Teis, Stadskanaal

Aanvang 20.00 uur

zondag 27 september

'250\400'

Eerste symfonie ('Diana') en *Zesde
symfonie ('Amsterdamse')*

Veenkoloniaal Symfonie Orkest o.l.v.

Lubertus Leutscher

Theater Geert Teis, Stadskanaal

Aanvang 15.00 uur

Medio oktober / november 2015

Eerste en Zesde symfonie

Veenkoloniaal Symfonie Orkest o.l.v.

Lubertus Leutscher

Oosterpoort, Groningen of

Concertgebouw, Amsterdam.

(bijzonderheden volgen)

2016

zondag 20 november

'Totensonntag'

Requiem

Symfonie Orkest van Stettin, Polen

o.l.v. Johannes Geßner m.m.v. de

Kantorei Wermelskirchen

Remscheid (bij Düsseldorf)

(bijzonderheden volgen)

De volgende composities van Cornelis Dopper zijn door de Stichting Cornelis Dopper uitgegeven

Vokaal

Solozang

- Elf liederen: Nachtstille, Die Wahrsagerin, Die Hauptsache, Mädél, geh'an die Sonne, Das törichte Prinzlein, Trinklied, Liebeslied, Sehnsucht, Die schwarze Laute, Het geluk, Oudt liedeken

Koor

- Vier Zuid-Afrikaanse liederen en Waghondjies voor kinderkoor (met eenvoudige vioolpartijen)
- Liedercyclus 'Van zon en zomer' voor meisjeskoor
- Drie liederen voor kinderkoor
De zeven boeven, De wilgen, Tom en Tim

Instrumentaal

Kamermuziek

- Klankstudie voor fluit, hobo, klarinet, fagot, hoorn en piano (partijen)
- Sextet voor fluit, hobo, klarinet, fagot, hoorn en piano (partijen)
- Sonate voor viool en piano (vioolpartij)
- Strijkkwartet 'Pallas Athene' (partijen)

Piano

- Henriëttewals

Koor en orkest

- Requiem
vocal score
orkestpartituur (A4)
orkestpartijen

Symfonieorkest

- Symfonie I ('Diana') orkestpartituur (A4 en A3)
orkestpartijen
- Symfonie VI ('Amsterdamse') orkestpartituur (A4 en A3)
orkestpartijen

Harmonieorkest

- Ab Jove principium (partituur)
- Feestmars (partituur)

Te bestellen via Stichting Donemus Beheer
tel: +31 (0)6 4520 5176
e-mail: info@donemus.nl

Samenstelling bestuur Stichting Cornelis Dopper

J. Stam, voorzitter

Cederhage 6, 9501 TX Stadskanaal,
tel: 0599 650866, e-mail: duinen.stam@ziggo.nl

B. Lutgert, secretaris

Wielewaalhof 72, 9502 SC Stadskanaal,
tel: 0599 650134, e-mail: blutgert@gmail.com

J. Zuidema, penningmeester

Sluiskade 143a, 9581 JR Musselkanaal,
tel: 0599 414108, e-mail: joopzuidema@online.nl

Mw. M. Dijkman

De Oplang 12, 9472 ZC Zuidlaren, tel: 050 3644250

R. Beyer

Stationslaan 40, 9503 CB Stadskanaal, tel: 0599 616536

A. G. Bartelds

Tienelweg 24, 9471 PB Zuidlaren, tel. 050 4093399

Website: www.cornelisdopper.nl

Colofon

Uitgave: Stichting Cornelis Dopper
Redactie: Joop Stam

Ontwerp: Roland Beyer
Druk: Repro Runner Stadskanaal